

DECRETELE RELIGIOASE IOSEFINE ȘI URMĂRILE LOR ÎN PĂRȚILE HUNEDOAREI

THE JOSEPHINE RELIGIOUS DECREES AND
THEIR CONSEQUENCES IN THE HUNEDOARA
REGION

Pr. prof. univ. dr. Florin Dobrei*

Abstract: The Josephine era was the beginning of a distinct stage in the history of Romanian interfaith relations in the intra-Carpathian area; the provisions of the well-known „edict of religious tolerance”, promulgated on October 29 / November 8, 1781 (with the „rescripts” and „patents of union” that followed), were, however, applied unilaterally. At the turn of the 18th and 19th centuries, the „defections” and „returns” of parish congregations from union with the Church of Rome to Orthodoxy – and vice versa – were a permanent feature; in the county of Hunedoara, part of the Grand Principality of Transylvania, there were numerous translations of this kind.

Keyword: Emperor Joseph II of Austria, edict of religious tolerance, union with the Church of Rome, Orthodox Church in Transylvania, Hunedoara County.

* Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad.

Promotor al unui absolutism de tip iluminist, Iosif II, în calitatea sa de împărat al Sfântului Imperiu Roman (1765-1790), precum și de Arhiduce al Austriei, de rege al Ungariei, al Croației, al Boemiei (1765-1790), precum și al Galiei și al Lodomeriei (1772-1790), a fost, îndeosebi în perioada anilor 1780-1790, când s-a aflat, de unul singur, la cârma întinsei și puternicei monarhii austriece¹, artizanul a numeroase reforme. Comitatul Hunedoara, parte a Marelui Principat al Transilvaniei aflat în componența întinsului și puternicului Imperiu Habsburgic, a luat contact nemijlocit cu toate aceste încercări de reformare, de liberalizare, dar și de secularizare a societății vremii.

Între inițiativele iosefine se numără și câteva prevederi cu un explicit conținut religios. Astfel, prin decretele din 7 octombrie 1785 și 7 august 1786 a fost redus numărul sărbătorilor „cu ținere” la 27 (în fapt, cele cu dată fixă prăznuite și în prezent), poruncindu-se „deslegare de la lucru” doar în zilele de 1, 6 și 30 ianuarie, 2 februarie, 25 martie, 23 aprilie, 24 și 29 iunie, 20 iulie, 6, 15 și 29 august, 8 și 14 septembrie, 14 și 26 octombrie, 8 și 21 noiembrie, 6, 25, 26 și 27 decembrie; la acestea se adăugau toate duminicile, Vinerea Mare, a doua și a treia zi de Paști, Înălțarea Domnului și a doua zi de Rusalii. La 6 decembrie 1785 a fost interzisă tradiționala binecuvântare a caselor de Bobotează, iar la 19 iulie 1787 „obiceiul cel rău” al aducerii bolnavilor la biserică, pentru a li se „face rugăciuni, a trece cu Darurile preste ei și, mai ales, pre cap a le ceti Evangheliia”. Alte interdicții au avut în vedere superstițiile (23 octombrie 1788) și înhumările (1 decembrie 1788); se prevedea ca, „de acum înainte, să nu mai fie slobod [...] nici capele a mai avea și încă nici alte noao morminte cu zid [...], pentru că fiind de acest feliu zidite mormânturi multe, cu bună seama locul mormintelor celor de obște foarte tare să va îngusta și înmicșora”. De amintit apoi și încercarea de modificare a legislației matrimoniale, prin decretele din 16 ianuarie 1783, 6 iunie 1784, 7 decembrie 1784, 6 martie 1786 și 5 martie 1789, în sensul laicizării căsătoriei².

1 Privitor la viața și la activitatea sa a se consulta: https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_II,_Holy_Roman_Emperor (accesat la 13.03.2025).

2 Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. II, Tipariul Tipografiei Archidiecezane, Sibiu, 1897, pp. 163-166; Aurel Răduțiu, Aurel Răduțiu, „Timp de lucru și zile de sărbătoare în Transilvania (sec. XVII-XVIII)”, în Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor (coord.), *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, pp. 226-231; Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, Editura Scriptorium, București, 2005,

De asemenea, prin decretele din 12 ianuarie și 30 septembrie 1782, respectiv 7 ianuarie 1783, împăratul Iosif II a dispus desființarea tuturor mănăstirilor și a ordinelor religioase care „nu contribuie la binele aproapelui și la cel al societății civile”; puținele chinovii ardelenne scăpate din prăpădul „buccowian” de la mijlocul secolului al XVIII-lea³ au fost nevoite să facă față, așadar, unor noi încercări. În ceea ce privește spațiul hunedorean, la 27 iunie 1763, prepozitului blăjean Filotei Laszlo, în calitatea sa de „sacelariu al tuturor mănăstirilor unite din Ardeal”, i se îngăduise să viziteze așezămintele monahale nedistruse sau parțial reconstruite după devastările pe care le suferiseră și să predice poporului adunat „unirea”; potrivit raportului său, în comitatul Hunedoara mai existau doar două chinovii: Prislop (cu doi călugări) și Vaca (fără niciun viețuitor)⁴. Lipsită de viețuitori permanenți, după 1820 mănăstirea hațegăna de la Prislop a trecut în administrarea preoților parohi uniți din Silvașu de Sus, reînjugându-se, sub jurisdicția Episcopiei Lugojului, abia la începutul secolului următor⁵. În ceea ce privește chinovia zărăndeană de la Vaca (azi Crișan), și aceasta a rămas decenii de-a rândul văduvită de călugări, pierind în cele din urmă – ca și construcție – din pricina alunecărilor de teren⁶. Alte mănăstiri închise în urma aplicării prevederilor antimonastice iosefine par să fi fost cele de la Cugir (azi în jud. Alba), Deva, Hondol, Vaidei etc.⁷, atestate fie pe cale documentară, fie prin intermediul toponimiei, al cartografiei sau al tradițiilor locale; referitor la fostul așezământ monahal existent deasupra satului Hondol, se știe că bunurile care îi aparținuseră au fost transferate

pp. 68-97.

3 A se vedea: Ioan Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania distruse de generalul Nicolae von Buccow”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an CXIV, 1996, nr. 1-6, pp. 247-268; Sebastian Dumitru Cârstea, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Editura Andreiana, Sibiu, 2008, pp. 144-219 etc.

4 Zenovie Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, ed. a III-a, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2006, pp. 446-447.

5 Mircea Păcurariu, *Mănăstirea Prislop – monografie istorică*, ed. a III-a, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, pp. 57-59, 71-77.

6 Privitor la această mănăstire a se vedea: Adrian Andrei Rusu, Ioachim Lazăr, Gheorghe Petrov, „Mănăstirea Vaca (județul Hunedoara)”, în *Ars Transsilvaniae*, Cluj-Napoca, an II, 1992, pp. 145-167; Florin Dobrei, „Mănăstirea Crișan (fostă «Vaca») din județul Hunedoara”, în *Altarul Banatului*, Timișoara, serie nouă, an XVI (LV), 2005, nr. 4-6, pp. 126-135.

7 Florin Dobrei, *Așezămintele mănăstirești hunedorene. Istorie și actualitate*, Arad / Deva, 2025 (în lucru).

pe seama parohiei omonime⁸. În fine, de precizat și faptul că măsurile luate la adresa mănăstirilor au determinat un nou exod al călugărilor ardeleni spre sudul și răsăritul Carpaților, exod prelungit până târziu, în perioada contemporană.

Cea mai cunoscută dispoziție ecleziastică rămâne însă *edictul de toleranță religioasă* din 29 octombrie / 8 noiembrie 1781. Cu alte cuvinte, spre deosebire de mama sa, împărăteasa Maria Tereza (1740-1780), care vedea în catolicism liantul principal în procesul de unificare a Imperiului, Iosif II a ales o altă cale, de atenuare a contradicțiile confesionale și politice din cadrul monarhiei, și anume calea toleranței religioase, bazată pe teoriile dreptului natural, pe considerente practice, de ordin economic, dar și pe realitățile cu care suveranul a venit în contact în timpul vizitelor sale numeroase întreprinse în provinciile imperiale. Prin urmare, el a adoptat câteva măsuri concrete. Astfel, în preambul edictului se exprimau avantajele pe care toleranța religioasă le poate aduce atât statului, cât și religiei, în șase puncte distincte fiind exprimate principiile generale ale politicii confesionale iosefine. La primul punct se prevedea că, din acel moment, „toți acatolicii” (ortodocși, calvini și lutherani) aveau dreptul de exercitare privată a religiei, indiferent dacă până în acel moment beneficiaseră sau nu de acest drept. Punctul următor explica ce înseamnă acest drept. Punctul trei stabilea statutul necatolicilor, care până în acel moment nu avuseseră dreptul de a ocupa funcții publice și academice. Punctul patru preciza că necatolicii nu pot fi obligați să presteze alte jurăminte decât cele specificate de religia lor. În penultimul paragraf se arăta că acatolicii nu pot fi obligați să participe la slujbele religioase ale catolicilor. În fine, la punctul șase se preciza că exercitarea privată a religiei, dar și celelalte prevederi ce țin de toleranța creștină, nu aduc atingere privilegiilor religiei catolice. În partea a doua a edictului, în alte zece puncte, erau cuprinse dispozițiile complementare necesare și obligatorii în reglementarea unor probleme specifice Transilvaniei: construcția de biserici, botezarea și instrucția copiilor necatolici, obligațiile preoților, organizarea vizitelor canonice și a conciliilor, încheierea căsătoriilor etc.; în ultimul punct se concluziona că în Marele Principat „legea neschimbată să fie”, ca nimeni pentru religia lui, dacă nu a încălcat

⁸ Adrian Andrei Rusu (coord.), *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 149.

legile țării și dispozițiile regelui sau nu a provocat repulsie generală, să nu poată fi amendat sau pedepsit fizic⁹.

Prin urmare, prin acest edict se interzicea asupra cetățenilor pe motive de credință. Trecerea de la o confesiune la alta era permisă, îngăduindu-se oricărei obști, indiferent de confesiune, dacă număra cel puțin 100 de familii și dispunea de mijloacele financiare necesare, să-și zidească biserică și școală, asigurând, din surse proprii, întreținerea preotului și a învățătorului; lăcașurile de cult nu puteau avea însă „turnuri și clopote și intrare din piața publică, după asemănarea cu bisericile publice”. Necatolicii nu mai erau obligați să ia parte la slujbele catolicilor sau să plătească taxe prelaților latini; aveau acces la demnități publice și puteau deține proprietăți. În cazul căsătoriilor mixte, dacă tatăl era ortodox, erau socotiți ortodocși numai băieții; dacă tatăl era unit, toți copiii deveneau uniți. Edictul, trimis Guvernului transilvănean la 14 noiembrie 1781, a fost adus la cunoștința autorităților locale la 29 noiembrie 1781¹⁰ și mult mai târziu vicarul ortodox Ioan Popovici din Hondol, care l-a înaintat astfel protopopiatelor abia la 24 aprilie 1783¹¹.

La 16 ianuarie 1782, dându-și seama că acest edict ar conduce la lichidarea uniției, împăratul a emis un *rescript*, prin care erau reglementate – recte, îngreunate – trecerile la Ortodoxie: „Dat fiind că toleranța creștină genuină, ce domnește în toate țările noastre ereditare, exclude orice silă din cauza religiei, vrem ca, respectându-se aceasta, cei care trec de la o religie recunoscută de lege, la alta de asemenea recunoscută, să nu mai aibă de suportat nicio acuză de apostazie și nici să nu li se intenteze din această cauză vreo acțiune fiscală; de asemenea, nu voim să li se mai aplice

9 Miron Erdei, *Îngrădirile politice și religioase ale Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania de la începutul secolului al XI-lea și până la începutul secolului al XX-lea*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2001, p. 79.

10 Ioan Lupaș, „Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni (1780-1792), cu 84 acte și documente inedite, culese din arhivele din Viena, Budapesta, Sibiu și Brașov”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, București, seria a II-a, vol. XXXVII, 1915, pp. 610-611; Dumitru Stăniloae, „O luptă pentru Ortodoxie în Țara Hațegului”, în *Anuarul Academiei Teologice Andreiene*, Sibiu, an XV, 1939, pp. 5-6; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. II, Editura Trinitas, Iași, 2006, p. 339; D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 46-52; Idem, „Reacții transilvănene la edictul de toleranță iosefin”, în *Annales Universitatis Apulensis*, series *Historica*, Alba Iulia, an VIII, 2004, pp. 87-97.

11 Matei Voileanu, *Momente din viața bisericească a românilor ortodocși din Transilvania. 1780-1787*, Tiparul Tipografiei Archiepiscopale, Sibiu, 1902, p. 21.

niciun fel de pedepse stabilite pentru astfel de cazuri, ca înțemnițări, bătăi, lucrări publice și alte de același fel. Ca totuși aceia care părăsesc religia catolică să poată fi mai ușor readuși, admitem să se încerce aceasta printr-o înstruire a acelora în adevărul creștin, în decurs de 4 sau 6 săptămâni, instruire care se va face în locurile și lăcașurile religioase, cu toată moderațiunea și blândețea religiei creștine”¹². Taxa de un zlot pe zi, fixată celor care doreau să urmeze catehizarea, a limitat însă drastic numărul „reconverțiților”, puțini dintre români putându-și permite un asemenea efort financiar¹³. Dispozițiile rescriptului și detalieri ale prevederilor acestuia au fost comunicate obștilor neunite prin circularele din 9 mai, 5 septembrie și 10 decembrie 1782, din 28 iunie și 26 iulie 1783 și din 20 ianuarie și 22 iulie 1784¹⁴.

La 25 ianuarie 1782, Iosif II a revenit cu o nouă *lege*, care prevedea că nu pot fi luate în considerare cererile comunităților, ci doar cele individuale; instrucția de șase săptămâni era păstrată, preotul confesiunii părăsite urmând a face catehizarea obligatorie, în calitate de comisar. Acestui decret i se aduceau noi interpretări, în sensul pedepsirii celor care, „trecând de la unire, se manifestă, la darea declarațiunii, tumultos” (ordinul din 21 martie 1782); dispozițiile au fost comunicate comandamentului militar general din Sibiu la 13 aprilie, care le-a retrimis brigăzilor grănicerești la 10 mai 1782. De teama disoluției bruște a uniției, în sudul comitatului Hunedoara, precum reiese din corespondența purtată între Guberniu, Cancelaria aulică transilvăneană și Consiliul de Război din Viena, edictul de toleranță religioasă nu a fost publicat niciodată. Dar, cum satele grănicerești și cele civile erau amestecate, frânturi din conținutul acestuia s-au răspândit încă din prima parte a lunii martie a anului 1782, astfel că parohiile din Țara Hațegului, trecute forțat la unire în 1761, au început să revină în masă la Ortodoxie¹⁵.

Astfel, la 16 martie 1782, preotul unit Gheorghe din Hațeg își informa superiorul despre începutul acestei mișcări: „Prea Cinstite Părinte Protoapoape, cu această scrisoare te înștiințez întâmplarea

12 Dumitru Stăniloae, „Din urmările edictului de toleranță în Țara Hațegului”, în Dumitru Braharu, Ioachim Crăciun, H. Georgescu, *Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Imprimeria Națională, București, 1936, pp. 837-838; D. Dumitran, *Un timp al reformelor...*, pp. 52-55.

13 M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 340.

14 M. Voileanu, *op. cit.*, p. 19 et passim.

15 D. Stăniloae, „O luptă...”, pp. 7-12.

și lucrul care s-au făcut aici, în orașul nostru: tocma din luna Martie, din 16 zile, au zis că au venit un comișiu împărătesc de sloboade să meargă cine unde îi place și cum li voia așa să ție, care comișău eu nu l-am văzut; fără m-am pomenit că vin numai patru oameni în besearică, după aceea foarte tare s-au spăriat, cât și aceea s-au părăsit, de care cuvinte s-au scornit și eu încă foarte tare m-am supărat, care cuvinte acum nu le poci arăta, dară de ar fi vro întrebare poate că le-aș arăta. De la besearică m-au oprit și besearica îi pustie din zioa de Paști, fiind compania strânsă la munte în săptămâna cea, care așa i-au vocșuluit cât toate satele aicea la noi ș-au adus Paștile, prin care bine nu știm, iar, de ne-ar lua cineva bine sama, poate de n-am găsi și pe jupănu strajemeșter mestecat în vrajba aceasta. Cu aceasta rămăiu a Sfinții Tale slugă mică și plecată și alte sfinte sărbători mai cu mare bucurie să le petreci poftesc”¹⁶.

Au urmat alte două sesizări similare, primite în 1 și 3 aprilie 1782, semnate de preoții Mihai din Sălașu de Jos, Iosif din Paroș, Ștefan, Daniil și Antonie din Sălașu de Sus, respectiv de Petru și Silvestru din Silvașu de Jos. În cea dintâi se precizează că „până luni, după duminica Floriilor, am avut liniște în popoarale noastre, iară de luni, în săptămâna Paștilor, popăreanii ni s-au părăsit și de la besearici încă ni s-au oprit [...] și oamenii noștri, carii au făcut Paștile, le-au luat de la noi și le-au dus la Hațeg, la popa cel nou”, iar „satele ceale cătănești, ce au înțeleș din tisturi ce porunci le-au dat, au făcut vrajbă”. În cealaltă scrisoare se arăta că, „înfierbântându-se poporeanii noștri din satu Silvașul de Jos, s-au pornit în săptămâna cea mare a Patimilor, că la besearica cea din jos au luat cheaia săteanilor, au făcut larmă, s-au bătutu, au fost să să omoare, au strigat «Tolvai!». Într-acesta chip, spărindu-i protopopul Nistor și d[o]mnii tisturi din Hațeg și popa cel neunit, adevă Vasile, că, până în 40 de zile, care nu se va întoarce la neunire vrea Împărăția să-i facă papistași și să le dea patări. Însă acuma și aceastăaltă cheaie să să iae, să ne încue besearica; stau să ne omoare poporeanii și să ne dudue că sântem spurcați”¹⁷.

În raportul înaintat Blajului la 1 aprilie 1782 de către protopopul unit „Iosiv al Eparhiei Hațagului” este arătat „necazul care ne-au încongiurat pre noi”, anume că „din duminica Florilor, mai ales a doa zi luni [din] Săptămâna Patimilor, cu adevărat ca un fulger au cuprins tot vindicul Hațagului vrajba și împărecherea în aleanul

16 Idem, „Din urmărilor...”, p. 839.

17 *Ibidem*, pp. 839-841.

sfintei uniri, cât prin multe sate sfintele besearici s-au închis și preoții s-au oprit și așa, cu mare durere a sufletului, sfintele slujbe au rămas în lipsă și Paștile tot norodul numitului vindic la Hațeg, la popa Vasile cel nou spre sfințire le-au dus, pentru care tot satul au trăbuit să-i plătească câte doi, trei și mai mult de florinț, pe lângă alte discrețiunuri; tocma cu aceia dragoste au alergat la dânsul, ca cum ar fi fost chiar Ierusalimul într-acela loc. Iară săracii preoți, carii lângă credința cea adevărată au fost și sânt, au rămas în mare jeale, în hulă și în osândă, ba încă tocma ca leii răpșesc asupră. Toată vrajba cu adevăr de la Hațeg s-au pornit, zicând toți că D[om]nul Majorul le-au dat acea voe, că ar fi venit poruncă de la Înălțata Împărăție”¹⁸.

După primirea acestei adrese, episcopul unit Grigorie Maior (1773-1782) a înaintat Guvernului și autorităților militare din Sibiu, la 21 aprilie 1782, o cerere de intervenție grabnică pentru restabilirea uniației, întrucât, „din toate părțile și cercurile acestui Mare Principat, zilnic ne raportează preoțimea că într-un loc a părăsit cutare și cutare comunitate întreagă unirea, în alt loc bisericile uniației sunt luate, în alt loc preoții uniți sunt alungați cu batjocuri din casele lor sau din biserici și capele”, iar „sate aproape întregi din districtul Hațegului, ațâțate de aceiași militari, au alergat la popa neunit Vasile, singurul până acum în tot districtul acela, să le binecuvinteze Paștile, rămânând parohii și bisericile proprii fără niciun om și fiecare comunitate și-a răscumpărat Paștile printr-o anumită sumă de bani, din contribuția poporului”; în caz contrar, „ne temem ca de un fapt absolut sigur că, în scurt timp, vom experia peirea aproape generală a unirii strămoșești”. Drept urmare, la 30 aprilie 1782, conducerii regimentului grăniceresc de la Orlat i s-a ordonat să îi comunice maiorului Karp, comandantul batalionului din Hațeg, câteva directive: luarea de măsuri pentru preîntâmpinarea altor noi tulburări, respingerea declarațiilor „de obște” (se acceptau doar cererile individuale, făcute în prezența unui preot unit), prinderea instigatorilor și asigurarea suportului armat instrucției de șase săptămâni. Nu se lua însă în calcul că mișcarea cuprinsese tocmai satele grănicerești din zonă¹⁹.

Constatând contrazicerile dintre rapoartele militare și adresele Episcopiei Blajului, la 29 aprilie 1782 Guvernul a dispus anchetarea preoților uniți petiționari de către Tabla comitatului Hunedoara și trimiterea unei delegații de clerici în vederea efectuării cuvenitei

¹⁸ *Ibidem*, p. 841.

¹⁹ *Idem*, „O luptă...”, pp. 13, 16-17, 22-31.

„instrucțiuni”; Batalionul din Hațeg era înștiințat cu privire la aceasta la 10 mai 1782. Preotul ortodox Vasile din Hațeg a fost arestat și trimis spre judecare în fața aceleiași înalte instanțe din Deva, dar, negăsindu-i-se nicio vină, s-a dispus eliberarea sa. De asemenea, în urma audierii acelor clerici, s-a constatat că „instigatorii” lipseau (informația transmisă de episcopul unit Grigorie Maior, cum că „un preot sârb, Nistor, de origine din Banat, umblând de colo până colo, iar acum petrecând în Orăștie și neavând permisiune să intre în districtul Hațegului și nicio jurisdicție directă, a colindat totuși nu numai cele mai multe locuri din comitatul Hunedorii, ci s-a introdus și în amintitul district al Hațegului, curățit mai înainte de schismă, cu scopul ca să nimicească toată unirea” s-a dovedit a fi falsă), iar „acele ce au reieșit din anchetă nu se dovedesc să înfățișeze Tablei nicidecum caracterul de tumult adevărat”²⁰.

Prin *patenta de unire* din 20 august 1782, o nouă găselniță a împăratului Iosif II, se dispunea ca fiecare Biserică să rămână cu credincioșii pe care îi avea în acel moment; prozelitismul de orice natură era interzis. Măsura a vizat însă doar Biserica Ortodoxă, care nu mai putea primi credincioși uniți; în schimb, „misionarismul” delegaților episcopului Grigorie Maior era îngăduit, aceștia beneficiind, în plus, de concursul total al autorităților de stat²¹. De asemenea, erau reiterate dispozițiile imperiale din 8 mai 1757 și din 10 iulie 1777, reinterzicându-se, sub grea pedeapsă, hirotoniile în afara Transilvaniei; măsurile au fost reluate și în cuprinsul *decretului aulic* din 30 august 1785, fiind transmise clerului prin circulara episcopului Ghedeon Nichitici din 12 ianuarie 1786²².

Noua dispoziție era adusă la cunoștința satelor hațegane în cursul lunii ianuarie a anului 1783, printr-o comisie formată din doi funcționari, un ofițer și din protopopii ambelor confesiuni. În pofida măsurilor luate de autorități, la 27 octombrie 1782, comandamentul general din Sibiu era avertizat că „focul acesta văpăște încă și acum în spiritele uniților din districtul numit,

20 *Ibidem*, pp. 14, 17-18, 31-47.

21 Mircea Păcurariu, „Preoțimea hunedoreană sprijinitoare a năzuințelor poporului în cursul veacurilor”, în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an XVIII, 1968, nr. 10-12, p. 629; D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 54-57.

22 Teodor V. Păcățian, „Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni în secolul XVIII”, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, an III, 1926, pp. 167, 176-177; Mircea Păcurariu, „Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII”, în *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an XIII, 1968, nr. 1-3, p. 66.

cari, în mare parte, se împotrivesc acum pe față să mai participe la serviciile divine unite, să-și boteze copiii prin preoți uniți și să-și îngroape morți prin aceștia”; aceeași „alipire a poporului la neunire” era semnalată și la 28 ianuarie 1783²³.

După îndelungate amânări, menite să scadă capacitatea de rezistență a obștilor redevenite ortodoxe²⁴, în februarie 1783 au sosit în Țara Hațegului și delegații blăjeni, însărcinați cu efectuarea „instrucțiunii”. Primul pe listă a fost satul Sălașu de Sus, ai cărui credincioși, socotiți mai temperați, i-ar fi putut influența și pe ceilalți în direcția preconizată de episcopul Grigorie Maior; poporul a refuzat să se prezinte în fața anchetatorilor bisericești, clericii uniți reîntorcându-se la Blaj. Cum trimiterea altei comisii se lăsa așteptată, conducerea batalionului din Hațeg, prin maiorul Karp, căpitanul Merea și locotenentul Fleischer, a întreprins, în aceeași localitate, la 8 mai 1783, o anchetă proprie; sălășenii și-au motivat atitudinea anterioară prin faptul că „erau îngrijorați că în viitor vor fi siliți să primească religia catolică”, adăugând că „ei nu văzuseră nicio greșeală în religia unită, dar au observat numai atât că, prin unire și neunire, există o despărțire în religia grecească și au dorința ca toți românii să trăiască împreunați laolaltă și adevărata religie le pare lor cea răsăriteană, dar nu-i ațâță nimeni”. Împreună cu procesul-verbal al investigației, Karp, acuzat de vicarul Ignatie Darabant și de ieromonahul Iosafat Devai de la mănăstirea „Sfânta Treime” din Blaj că ar fi sprijinit tulburările antiuniute, a trimis Comandamentului sibian, la 19 mai, și un raport personal, în care arăta că „eu n-am nicio vină la tulburările religioase de aici, ci cauza lor, pe lângă altele, este a se căuta în însăși purtarea călugărilor din Blaj. Contrar adevărului a fost informată Comanda Generală, Guvernul Țării și, în sfârșit, Preaînalta Curte, că, precum afirmă d[omnul] Vicar la 9 Martie, tot districtul Hațegului, cu excepția a 80 de familii, s-a simțit bine în unire. Călugării blăjeni, care au fost trimiși *înainte cu câțiva ani* ca delegați în această chestiune, împreună cu comisari provinciali, în comitatul Hunedoarei și în districtul Hațeg, au întrelăsat să dea poporului noțiunile adevărate despre unire, ba chiar n-au făcut nicio mențiune de cuvântul unire. În loc să dea poporului învățături convingătoare, au făcut uz de silniciei înarmate. Acest popor, lăsat de atunci fără convingere, a început de aceea, când a aflat de preaînalta Patentă de toleranță, să manifeste continuă renitență. La aceasta au fost ațâțați, după

23 D. Stăniloae, „O luptă...”, p. 19.

24 M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, II, p. 340.

cât se pare, de domnii lor de pământ și de preoții lor proprii, precum am raportat despre purtarea unor preoți”²⁵.

La 21 aprilie 1783, Tabla din Deva reînnoia solicitarea trimiterii unei noi delegații ecleziastice, căci „locuitorii districtului Hațeg se plâng că, din pricina stării nefixate a celor sfinte, copiii le stau nebotezați, muribunzii își dau duhul fără să primească cele sfinte, iar slujbele au încetat din cauză că bisericile sunt închise”. Potrivit raportului din 24 septembrie 1783, în pofida faptului că „12 grăniceri din I-iul Regiment român, care cu ocazia morții unui copil s-au manifestat revoluționar și cu nesupunere, cerând ca să fie înmormântat printr-un preot schismatic”, comisia se lăsa încă așteptată; probabil nu a mai sosit niciodată, conștientizându-se inutilitatea demersului. La 27 septembrie, Cancelaria aulică prezenta împăratului un referat în care românii ardeleni erau acuzați de nestatornicie în credință, de ascultare de îndemnuri din străinătate pentru „schismă”, cerând Guvernului explicații pentru scăderea considerabilă a numărului uniților. La 18 decembrie 1783, Curtea solicita autorităților transilvănene să aplice grabnic prevederile patentei de unire, referitoare la „catehizația” obligatorie; abia la 20 ianuarie 1784 a fost înștiințat și vicarul ortodox Ioan Popovici din Hondol²⁶.

Pierderile suferite de Biserica Unită au fost imense. Maiorul Karp, într-o adresă remisă Tablei continue a comitatului Hunedoara la 16 iulie 1782, semnala faptul că în satele pacificate de armată „preoții uniți puteau să officieze serviciul divin în biserici fără a fi împiedicați, dar cea mai mare parte a uniților refuzau să frecventeze bisericile”; vinovați de aceasta erau „călugării din Blaj” care, în locul învățăturilor convingătoare, recurseseră la brutalități, încât nobilii și chiar propriii parohi îndemnau la neunire. De altfel, în scrisoarea nunțiului papal Garampi din 3 august 1784, adresată noului episcop unit de la Blaj, Ioan Bob (1782-1830), se creiona imaginea unei adevărate tragedii; explicația ierarhului ardelean din 19 august era aceea că, lipsiți de instruire, preoții și credincioșii

25 D. Stăniloae, *op. cit.*, pp. 14-15, 17, 20-21, 49-67; Daniel Dumitran, „Uniți și otodocși la sfârșitul secolului XVIII. Observații despre consecințele toleranței iosefine”, în *Annales Universitatis Apulensis*, series *Historica*, Alba Iulia, an X, 2006, nr. 2, pp. 131-142.

26 M. Voileanu, *op. cit.*, p. 25; D. Stăniloae, *op. cit.*, pp. 21, 47-49, 73-76; Ștefan Lupșa, „Uniți ortodocși și ortodocși uniți în 1783-1784”, în *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an III, 1958, nr. 7-8, p. 535.

nu au făcut deosebire între „falsa și adevărata religie”, părăsind unirea îndemnați de exemplul altora²⁷.

Tulburări similare au izbucnit și în alte părți ale comitatului. Potrivit raportului înaintat episcopului blăjean de către călugărul basilitan Spiridon Fărcaș din Zlatna (jud. Alba) la 11 noiembrie 1784, „instrucția legală de șase săptămâni asupra enoriașilor din Cigmău care au renunțat la religia greco-catolică”, începută prin 18-19 octombrie, a fost sortită eșecului, căci „câteva căpetenii” din sat „cu atâta cutezanță își manifestau furia în fața ușilor bisericii împotriva acestora, care au revenit, că chiar au avut îndrăzneala să declare împotriva acestora anume că, pe aceia care au îmbrățișat Sfânta Unire sau mai degrabă au rămas statornici în ea, îi consideră excluși de la orice conviețuire și de la rânduiala obștească a sătenilor”. Pe aceeași „impostori” răsăriteni, care insistaseră „să fie luați primii la împărtășirea instrucției, în acest scop, anume ca după ce a fost ascultată aceasta pe durata ei de șase săptămâni, după bunul plac, chiar fără niciun temei, să treacă la Ortodoxie”, îi acuza că „pe vreun cap de familie sau suflet revenit sau înclinat să revină [la uniație n.n.] îl blamau sau reveneau în preajma lor cu sfaturi de a nu face așa ceva sau cu amenințări și cu sperietorile menționate se porneau să-l împiedice”. Ca atare, „în timpul instrucțiunii efectuate, vreo 10 capi de familie au declarat că au îmbrățișat Sfânta Unire și au cerut să fie scoși din catalogul celor care au revenit, ceea ce am făcut”²⁸.

În aceeași perioadă, episcopul ortodox de neam sârb Ghedeon Nichitici (1783-17881) a ordonat protopopilor aflați sub jurisdicția sa, la 27 februarie 1785, efectuarea unui recensământ general al întregii Transilvanii, întrucât „foarte trebuință este nouă a ști numărul familiilor celor neunite și numele preoților celor neuniți, cu numele și protopopiatul vostru”; pentru liniștirea credincioșilor, preciza că „această conscripție nu se face ca dintru dânsa să se aleagă sau să se strângă recruți, cătane, ci pentru singură trebuința cunoștinței a populației norodului” și „nicio schimbare și nicio strămutare cât de mică după sine nu va aduce”²⁹. La nivel de ansamblu, au fost recenzate 120.552 de familii, adică aproximativ

27 D. Dumitran, *Un timp al reformelor...*, pp. 65 (n. 126), 200-202.

28 Gabriela Mircea, Ioan Mircea, „Confruntări confesionale la Cigmău (jud. Hunedoara), în toamna anului 1784”, în *Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia*, an XXXVIII, 2001, nr. 2, pp. 26-30.

29 M. Voileanu, *op. cit.*, pp. 26-27, 42-44.

602.760 de credincioși³⁰. Pe baza rezultatelor acestei conscripții, în anul 1786 ierarhul a inițiat și o rearondare a eparhiei, împărțită acum în 31 de protoprezbiteriate; cinci dintre acestea – Dobra, Hondol, Hunedoara, Orăștie și Trestia – cuprindeau parohii și filii de pe teritoriul actualului județ. Împăratul Iosif II a aprobat decizia, dispunând însă soluționarea grabnică a situației clericilor supranumerari; se prevedea existența unui preot la fiecare 130 de case (familii), doi la 250 și trei la mai multe³¹.

În acest scop, ierarhul ortodox a și întreprins o lungă „vizitațiune” canonică în toate protopopiatele diecezei; scaunul Orăștie și districtele hunedorene propriu-zise au fost cercetate între 27 mai/8 iunie și 18/29 iunie 1787³². Au fost conscrise 172 de parohii ortodoxe hunedorene (23 dintre acestea erau vacante), cu 116 filii (unele subînțelese), deservite de 182 de preoți (178 dintre aceștia aveau „singhelie”); acestora li se adăugau, pe atunci, alte 10 sate din protopopiatele Hondol și Orăștie, aparținătoare în prezent județului Alba. Pretutindenii, secretarul său, Dimitrie Cernovici, a consemnat detaliat, în dreptul fiecărei parohii, numele preotului, statutul său canonic, precum și starea condicilor de socoteli și a protocoalelor bisericilor, împărțite tuturor clericilor, prin protopopi, cu prilejul convocării soborului bisericesc din 28 aprilie 1785. Acolo unde erau constatate nereguli în legătură cu „matricolele” nașterilor, ale cununiilor și ale deceselor, preoții erau pedepsiți aspru, „cu canon trupesc” (biciuire publică), închisoare și chiar oprire „de la patrafir”³³.

Din nefericire, satele românești din Valea Jiului și din Țara Hațegului, măcinate oricum de conflictele confesionale amintite, au trebuit să facă față și unei potopitoare incursiuni otomane, în care au pierit sau au suferit mari distrugerii bisericile din Câmpu lui Neag, Uricani, Paroșeni-Vulcan, Bărbătenii de Sus-Lupeni, Iscroni, Bărbătenii de Jos-Aninoasa, Lunca Jiului-Petroșani, Bănița, Crivadia, Petros, Valea Lupului, Râu-Bărbat, Pui, Galați, Râu Alb, Râu Mic, Sălașu de Sus, Sântămăria Orlea, Breazova, Băuțaru de Jos (azi în jud. Caraș-Severin) etc.³⁴

30 M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 431.

31 I. Lupaș, „Contribuțiuni...”, pp. 667-669 (nr. 13 și 15).

32 Petru Căta, „«Vizitațiunea» episcopului Ghedeon Nichitici în ținutul Hunedorei (1787)”, în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an XXXVII, 1987, nr. 1, pp. 72-75; M. Păcurariu, *op. cit.*, II, pp. 431-432.

33 M. Voileanu, *op. cit.*, pp. 13-29.

34 Iacob Radu, *Istoria Vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Tipografia

În plus, cu toate că la 28 ianuarie 1790, printr-o *revocatio ordinationum*, s-a impus revenirea la prevederile decretului de tolerență religioasă din 1781³⁵, tulburările confesionale au continuat. Spre exemplificare, în anul 1795 ortodocșii încercau, fără sorti de izbândă, să preia ambele biserici de lemn din târgul Hațegului³⁶. La 16 iulie 1795, autoritățile guberniale semnalau vicarului locțiitor Tiron Dragoș din Hațeg infiltrarea mai multor clerici din Oltenia învecinată, chemați de obștile sătești locale pentru a le sprijini în efortul lor de revenire la Ortodoxie. În document se arăta că preotul stabilit în Petros – anterior slujise într-unul din Silvașuri – „s-a încumetat, la 8 martie, la o faptă incriminatorie”; adunându-i pe credincioși în fața bisericii, în loc de rugăciune „a rostit și a îndemnat la blesteme la adresa împăratului, a episcopului unit și a vicarului din Hațeg”, acțiuni reluate apoi și „în Sălaș și în alte sate de sub munte”. În urma acestor „agitațiuni” – se cere cercetarea penală grabnică a celor implicați –, grănicerii români din zonele respective au refuzat continuarea serviciului militar³⁷.

În 1803 alte 15 sate hațegane și-au declarat apartenența ortodoxă; în plus, se cunoaște faptul că, până în anul 1822, fuseseră trimise Curții de la Viena mai multe petiții, în care se reclama faptul că Episcopia Blajului amâna intenționat trimiterea unei noi comisii de anchetă, întârziind astfel eliberarea „certificatelor de absolvire” pentru cei care urmaseră „catehizația”. Deși împăratul Francisc I (1804-1835) a condamnat practica în anii 1805 și 1806, ierarhii uniți, beneficiind de sprijinul Guvernului, au prelungit această stare până la mijlocul secolului al XIX-lea³⁸. Într-adevăr, la 20 mai 1840, 20 de familii din Băcia au solicitat simplificarea formalităților legate de urmarea „instrucțiunii”. Peste ani, în 1846, trecând peste această procedură, credincioșii din Livezeni (azi cartier în Petroșani), sprijiniți de proprietarul de pământ local, l-au alungat pe preotul unit și au închis biserica, apelând la păstorul ortodox din Petrila sau la călugării de peste munți³⁹.

„Gutenberg”, Lugoj, 1913, p. 167 et passim.

35 I. Lupaș, *op. cit.*, p. 619.

36 I. Radu, *op. cit.*, p. 221.

37 Gheorghe Naghi, „Românii din Oltenia în Țara Hațegului în anii 1794-1795”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XVI-XVII, 1982-1983, pp. 312-314.

38 Șt. Lupșa, *op. cit.*, p. 536; Eugen Greuceanu, „Pe urmele documentelor bisericești hunedorene”, în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an XXXVI, 1987, nr. 5, p. 79.

39 Ciprian Ghișa, *Episcopia Greco-Catolică de Făgăraș în timpul*

Deposdările obștilor ortodoxe de biserici și de proprietăți, menținerea multor parohii unite nominale, cu clerici având un statut social și material net superior celor „greco-răsăriteni”, în contextul amplificării regimului de teroare instaurat de autoritățile austriece, au generat, în cele din urmă, diminuarea elanului de luptă pentru libertate religioasă al neuniților⁴⁰; datele comisiei de recenzare civile Dósa, din anul 1805, coroborate cu cele cuprinse în șematismele unite contemporane, reflectă reducerea sensibilă a numărului ortodocșilor. Astfel, potrivit conscripției amintite, pe teritoriul actualului județ se găseau 307 orașe, târguri, sate și cătune cu populație ortodoxă, circumscrise, din punct de vedere administrativ-canonice, celor cinci protoprezbiteriate „greco-răsăritene” existente: Geoagiu, Hunedoara, Ilia, Orăștie și Zarand. Cei aproximativ 126.900 de credincioși (25.380 de capi de familie) din cele 153 de parohii ortodoxe (cu 162 de filii) erau deserviți liturgic de 289 de lăcașuri de închinare, în care slujeau 267 de preoți. Dintre aceștia, 121 primiseră Taina Hirotoniei în Transilvania (la Rășinari), 91 la Arad, 20 în Țara Românească (la Râmnic și la București), 17 la Timișoara și 16 la Buda; în dreptul a 2 clerici s-a omis specificarea locului. Proprietățile ecleziastice însumau 195,25 iugăre (cca. 112 ha), adică 109,5 iugăre (cca. 63 ha) de teren arabil, 75,75 iugăre (cca. 43,5 ha) de fânețe și 10 iugăre (cca. 6 ha) de vie. În afara județului actual se aflau, la acea dată, alte 13 sate, anume 8 parohii și 5 filii, cu 1.515 capi de familie (cca. 7.575 de credincioși). Existau, de asemenea, 14 biserici cu 16 păstori sufletești (8 hirotoniți la Arad, 5 în Transilvania, 2 la Timișoara și 1 la Buda), care beneficiau de 4 iugăre (cca. 2,3 ha) de suprafață arabilă și de 5,5 iugăre (cca. 3,1 ha) de fânețe, adică, în total, de 9,5 iugăre (cca. 5,4 ha) de teren agricol⁴¹.

Privitor la structura diecezei unite blăjene, numărul protopopiatelor a cunoscut, la cumpăna secolelor XVIII-XIX, o permanentă fluctuație: 70 de „archidiaconate” în 1782, 57 în 1788, 41 în 1796, 48 în 1800, 68 în 1804, 37 în 1811, 83 în 1812, 73 în

păstoririi lui Ioan Lemeni (1832-1850), vol. I, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2008, pp. 358-360.

40 Keith Hitchins, Ioan Beju, „Statistica românilor ortodocși din Transilvania din anul 1766”, în *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an XXII, 1977, nr. 7-9, pp. 509-510.

41 Eugen Gagyí de Etéd, „Regulatio Diocesis Transilvanicae Disunitae anno 1805”, în *Transilvania*, Sibiu, an XLII, 1911, nr. 1, p. 38-61; nr. 2, p. 147-171 și nr. 3, p. 265-294; Matei Voileanu, *Contribuțiune la istoria bisericească din Ardeal*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1928.

1813 și între 65 și 69 în perioada anilor 1814-1830⁴². Multe dintre parohii, în vederea unei mai bune dotări, au fost comasate; cu sau fără filii, acestea erau constituite, în medie, din 700-800 de enoriași. La parohiile cu filii, regula se aplica doar în cazul în care satele erau apropiate unul de celălalt; dacă între acestea exista o distanță de o oră de mers, numărul minim de credincioși putea varia între 400 și 600. De regulă, fiecare paroh era secondat de un preot-cooperator sau capelan. Acest proces, rezultat al colaborării dintre protopopiatele unite și autoritățile laice locale, trebuie corelat cu conscripția bisericească din anii 1787-1788, potrivit căreia existau în actualul județ 50 de parohii și 91 de filii, cu 86 de lăcașuri de cult și o mănăstire (Prislop, afiliată parohiei Silvașu de Sus). Statistica ecleziastică din 1811 surprinde și mai mult această tendință de reorganizare administrativă, în fiecare „archidiaconat” fiind recensate parohiile, filiile, bisericile, capii de familie și „suma sufletelor”, clericii, cantorii, clopotarii și dascălii confesionali ai acestora⁴³.

De precizat și faptul că, la 21 aprilie 1782, episcopul unit Ioan Bob solicitase Curții vieneze recunoașterea ridicării „Archidiaconatului” Hațeg la rang de Vicariat foraneu, aprobare obținută prin decretul aulic din 29 august 1786⁴⁴; neoficial, această titlatură îi fusese acordată călugărului misionar Iacob Aron încă din 1775, acesta iscălindu-se, la 30 octombrie, ca fiind „in partibus Hatzeiensibus vicarius”⁴⁵. Măsura era considerată justificată, căci „apostazia supușilor români, mai cu seamă în districtul Făgărașului și al Hațegului, provine în cea mai mare parte din ignoranța religioasă atât de generală la acest popor și la clerul său”. Canonic, „datorințele vicarilor foranei, precum și drepturile acelora, afară de dreptul onorific al proedriei față cu protopopii și afară de oarecare jurisdicțiune delegată mai estinsă, convin cu cele ale

42 Ciprian Ghișa, „Structura administrativ-teritorială a Bisericii Greco-Catolice din Transilvania – aspecte instituționale și terminologice”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, series *Historica*, Cluj-Napoca, an LI, 2006, nr. 2, p. 46.

43 D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 171-174, 353, 359-361.

44 [Ioan Boroș], *Diecesa Lugoșului. Șematism istoric*, Tipografia „Ioan Virányi”, Lugoș, 1903, p. 420; D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 298-300; Elena Camelia Vulea, „Opinii istoriografice cu privire la apariția instituției vicariale în Biserica Romei. Înființarea Vicariatului greco-catolic al Hațegului”, în Ion Cârja, Rudolf Gräf, Sorin Mitu, Ana Victoria Sima (coord.), *Biserică. Societate. Identitate. In honorem Nicolae Bocșan*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, pp. 137-138.

45 Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 472.

protopopilor”; colaboratori apropiați ai episcopului, aceștia erau persoane cu o pregătire teologică superioară, proveniți din rândul clerului de mir. Suportul material al Vicariatului era asigurat de cei „300 fl. [florini n.n.], dotațiune anuală din fondul religios”⁴⁶. Cel dintâi vicar a fost Alexandru Fiscuti (1787-1789), urmat de Mihail Timariu (1789-1805), rezident la Hunedoara. La Hațeg, adevăratul conducător – beneficia de sprijinul comandamentului grăniceresc local – era însă administratorul Tiron Dragoș (1789-1800); în 1797 a întreprins o „vizitațiune” canonică în scaunul Orăștiei, lăsând o descriere a ruinelor efemerului așezământ monahal de la Vaidei⁴⁷.

În anul 1805 a fost numit vicar Chiril Țopa (1805-1811); până la instalarea sa oficială, în octombrie 1806, „turma părăsită a fost espusă la prada neuniților, cari s-au folosit de ocaziune spre a tulbura și a abate de la unire mai multe sate”. La 13 august 1806, Ioan Bob îl înștiința că a dispus „să se facă instrucțiunea de 6 săptămâni în 15 comune și adevă: Nucșoara, Galați, Livezeni, Sântămăria orlea, Mălăiești, Petros, Valea Dâljii, Subcetate, Sălașu de Sus, Merișor, Sibișel, Balomir, Rușor, Petrila și Fărcădinu de Sus [azi Fărcădin n.n.]”, sfătuindu-l ca, îndată ajuns la Hațeg, „să alegi trei sau patru preoți, cari să țină instrucțiunea și să te nizuiești și domnia ta, în conțelegere cu funcționarii comitatensi, să luminați pre cei ce voiesc să deficieze”. Cum „tulburările în contra unirii” continuau, la 13 iulie 1808 i s-a solicitat vicarului să întocmească un raport detaliat cu privire la tensiunile religioase din Țara Hațegului. În actul pe care l-a remis Guvernului la 18 ianuarie 1810, se arăta că localitățile „Ohaba de sub Piatră, Ciopea, Nălați-Vad, Bărești, Săcel, S. Petru, Uliuc [Unciuc n.n.], Rea și o parte însemnată din Hațeg, din Băiești și din Sălașul de Sus, cu totul au căzut la neunire; alte 15 comune, între cari Râușori, Nucșora, Malaiești, Petrila, Livazeni s-au neunit, iară comunele Subcetate, S. Maria-Orlea, Balomiri, Farcadinul de Sus, Găuricea [Livezile n.n.], Galați, Sibișel, Valea-Dâljii, Petros și Merișor stau pe cugete ca să se desunească”. Preventiv, cerea episcopului să mijlocească „aplicarea aspră a decretului despre instrucțiunea de 6 săptămâni și a aceleia care oprește trecerea în masă de la o religie la alta, să se restituie

46 [I. Boroș], *op. cit.*, pp. 399-400; D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 300-305; C. Ghișa, *Episcopia Greco-Catolică...*, I, pp. 102-109.

47 I. Radu, *op. cit.*, pp. 115-118; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, ed. a II-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 131; D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 305-306.

bisericile și porțiunile canonice în comunele cari, pe cale nelegală, au defecționat, precum și bisericile ocupate de calvini în Hațeg, S. Măria și Galați”. Comisia instituită a parcurs fiecare sat hațegan în parte, dar rezultatele celor doi ani de „instrucțiune” (1810-1812) au fost nesatisfăcătoare⁴⁸.

Potrivit tabelelor conscripției unite din anul 1811, realizată în cele opt „districte” protopopești ale Vicariatului Hațeg, anume Orăștie, Hațeg, Clopotiva, Râu Bărbat, Coroiști, Hunedoara, Bobâlna și Hălmagiu, acestea erau compuse din 95 de parohii (37 erau vacante) cu 10 filii, dețineau 97 de biserici, deservite de 53 de preoți, la un număr de 26.734 de credincioși sau 5.157 „capi de familie”; în dreptul a opt sate, rubricile au fost lăsate necompletate⁴⁹. Obștile unite de pe Valea Mureșului și din ținuturile zărăndene lipsesc. Catagrafii locale similare efectuaseră și protopopii Bobâlniei, anume Ioan Pop (1770-1786) în 1780 și Vasile Coloși (1802-1814) în 1804⁵⁰; dar rezultatele acestora nu ni s-au păstrat.

Sub succesorul său, Ioan Radu (1812-1818), tulburările confesionale au reizbucnit, vinovat fiind un „căpitan sârb de neam și foarte fanatic neunit, cu numele Djurisits” (în alt loc apare Arsenie Gyurischich). Într-o scrisoare adresată comitelui Hunedoarei, în anul 1815, vicarul se plângea că, la 1 ianuarie, comandantul le-a interzis soldaților uniți să meargă la biserică. La scurt timp, „pe dascălul național de legea unită, cu numele Oprea, care ținuse școală și la mănăstirea Prislop și în Tuștea, nu l-a lăsat să țină școală în Hațeg, zicând că e un hoț și mișel”. De asemenea, „a făcut să se deie neuniților două sesiuni militare [sesii, loturi de pământ n.n.], una pentru preot și una pentru biserică, iar uniților nu s-a învoit să li se deie nici măcar o sesie și tot el a împiedicat ca între magistrații orașului să se aleagă și uniți”. În 1820, urmașul său, vicarul Iovian Nobili (1818-1841), sesiza autoritățile în legătură cu alte neajunsuri similare, pricinuite uniților. Ulterior, la comanda batalionului grăniceresc din Hațeg, a fost numit tot un sârb, pe nume Ivanovici, care „nu numai că a susținut agitația în contra unirii, ci a și stăruit ca neuniții, în 1828, să-și poată zidi biserică, silind și pe locuitorii uniți să concurgă la zidirea ei [...]”, încât se vede dară că instrucțiunea ori nu s-a ținut, ori nu a putut

48 [I. Boroș], *op. cit.*, p. 421; I. Radu, *op. cit.*, pp. 118-121, 221-222; D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 306-307.

49 I. Radu, *op. cit.*, *passim*; D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 359-361, 370.

50 [I. Boroș], *op. cit.*, p. 362.

abate pe hățegani de la neunire”⁵¹. Metodele comisiei Buccow erau, așadar, reiterate, dar cei care simțeau pe propria piele prigoana confesională erau, de această dată, uniții.

Răspunsul Guvernului transilvănean la raportul înaintat de vicarul Chiril Țopa în 1810 a sosit, sub forma unei „ordinațiuni”, abia la 14 iunie 1828⁵². La început se constata că, din cele 36 de „comune” în care se făcuse „investigațiunea”, preoții uniți dețineau „porțiuni canonică” doar în Hațeg; celelalte sesii parohiale au trecut în posesia ortodocșilor sau a proprietarilor locali. Se hotăra apoi ca lăcașurile de cult din Hațeg, Sântămăria orlea și Galați să rămână reformatilor, însă cu condiția ca „să se îndrumeze comitatul să se îngrijască ca acolo unde sunt uniți în număr destul de mare, să li se deie loc din teritoriul comunal ca să-și poată zidi biserică”. Cum trecerile la neunire „s-au făcut în mod nelegal”, se dispunea ca instrucțiunea să fie reluată, respectându-se strict procedurile legale. În sfârșit, „după ce s-a constatat că în satele Rușor, Petrila, Jil-Vad [Jiu-Vaidei, cătun încorporat în municipiul actual Vulcan n.n.], Merleasa [Mirleasa, cătun redenumit Bărbătenii de Sus, încorporat, actualmente, în municipiul Lupeni n.n.] și Câmpul lui Neag funcționează preoți chirotoniți în România, și că preotul din Petrila ar fi corifeul schismei, s-a lăsat comitatului ca acei preoți să-i oprească de la funcțiuni, iară pe acel din Petrila să-l dea peste hotar, având episcopul de la Blaș a dispune preoți în acele locuri devenite vacante”. Dispoziții similare au fost remise, la 28 septembrie 1828, și ierarhului Ioan Bob, care porunea vicarului Iovian Nobili și protopopului Nicolae Boși din Hunedoara, la 11 noiembrie 1829, 26 decembrie 1829 și 11 martie 1830, efectuarea unei anchete proprii. La 15 februarie 1830, guvernatorul Ioan Jósika (1822-1834) a poruncit ca „ordinațiunea” din 1828 să fie adusă la cunoștința populației prin comisari anume rânduiți⁵³. La Băcia, aceștia au dispus ca slujbele să se facă alternativ în singura biserică a localității, anume uniții până la 9 dimineața, iar în continuare ortodocșii; înțelegerea a fost încălcată în 1844, la numirea unui nou cleric „greco-răsăritean”⁵⁴. Contemporane cu aceste evenimente sunt vizitele pastorale ale vicarului Iovian

51 I. Radu, *op. cit.*, pp. 121, 222-223.

52 D. Dumitran, *op. cit.*, pp. 307-308.

53 [I. Boroș], *op. cit.*, pp. 421-424; I. Radu, *op. cit.*, pp. 122-124.

54 C. Ghișa, *op. cit.*, I, p. 347.

Nobili, din anii 1820 și 1822, la mănăstirea hunedoreană Plosca și în împrejurimi⁵⁵.

„Defecționările” obștilor hațegane, în pofida măsurilor dure luate de autorități, fuseseră așadar numeroase; cărturarul unit Iacob Radu, în a sa *Istorie a Vicariatului greco-catolic al Hațegului*, enumeră aceste reveniri la Ortodoxie. Astfel, sătenii din Câmpu lui Neag, „iobagi ai familiei Kendeffy, care era dușmană unirii, pe la 1780 au trecut la neunire, dar s-au întors iară pe la începutul veacului al XIX-lea, prin stăruințele vicarului Țopa”. În anul 1782 și „comuna Mățești [azi Zăvoi n.n.] a fost tulburată de agitațiile neuniților și în 1795 preotul de atunci a declarat că voiește să rămână neunit”. De asemenea, și „o mare parte a hațeganilor a părăsit unirea la 1782, luând chiar și biserica uniților, situată în cimiter, afară din oraș, în curând însă restituită uniților; încercarea neuniților de a redobândi acea biserică, ca să aibă ei două, iar uniții nici una, nu a reușit, fiind rugarea lor, respinsă prin rezoluția gubernială din anul 1795”. În anii 1782-1784, și în Sălașu de Jos „au făcut neuniții tulburări și le-a și succes a atrage satul tot în partea lor”, iar în Sălașu de Sus, deși „s-a rânduit în anul 1784 ținerea instrucțiunii de șase săptămâni”, „partea cea mai mare a nobililor grănițeri au declarat că rămân neuniți”; prin decretul aulic din 13 iulie 1808, „trecerea lor nu a fost admisă și astfel ei, după drept (!), au rămas tot uniți, cu cele două biserici”. De asemenea, și din Silvașu de Sus „au trecut la neunire o parte dintre grănițeri, care, în 1785, au cerut să li se deie lor una din cele două biserici din sat, rămânându-le uniților cealaltă și mănăstirea de la Prislop, dar cererea nu li s-a împlinit; în 1787, la îndemnul episcopului neunit Ghedeon Nichitici, care venise pe aici în vizitație canonică, au cerut iară să li se deie o biserică, dar constatându-se printr-o comisie ieșită la fața locului că sunt puțini, nici de astă dată, precum nici mai târziu în anul 1795, nu au dobândit nimic”. În 1787, preotul Zaharia din Grădiște (azi Sarmizegetusa) „se plângea episcopului că satul vrea să treacă la neunire și cere instrucția de șase săptămâni”. Tot din 1787 datează și o sesizare adresată Vicariatului Hațeg, în care se arată că preoții Ștefan Popa și Andrei Covan din Tuștea, „amândoi oameni cu năravuri foarte rele, erau aplicați cătră neunire, spre care îndemnau și poporul”; în replică, „vicarul Fiscuti i-a 55 Maria Basarab, „Mănăstirea Plosca – valențe culturale”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XXVII, 1997-1998, nr. 1, p. 816. Privitor la trecutul și evoluția acestei străvechi mănăstiri, a se vedea: Florin Dobrei, „O mănăstire hunedoreană uitată: Plosca”, în *Altarul Banatului*, serie nouă, Timișoara, an XXIX (LXVIII), 2018, nr. 4-6, pp. 87-101.

suspendat pe amândoi, iar pe Popa Andriș, care nesocotea această pedeapsă, l-a prins cu brachiul secular și l-a trimis în temnița Episcopiei din Blaj”. În anul 1788, precum reiese dintr-o altă scrisoare adresată episcopului Ioan Bob, și locuitorii satului Baru Mare „par a fi fost aplicați a părăsi unirea, dar la stăruințele vicarului Fiscuți s-au lăsat de acest gând netrebnic”. În anul 1795, preotul din Băiești a declarat comisiei că „vrea să rămână neunit”; în „relațiunea asupra unirii” a vicarului Chiril Țopa al Hațegului din 18 ianuarie 1810 acest sat „se numără între cele cari au defecționat, fără a se fi supus instrucțiunii de șase săptămâni”. Alte „15 sate de pe Jiu erau toate lipsite de preoți uniți”, iar „în anii următori comuna Petroșeni a trecut toată la neunire”. În 1796, și credincioșii din Lupeni „au cerut de la Guvernul transilvan concesiune să treacă la neunire, dar cererea li s-a respins; tot așa au fost tulburați, la fel ca și celelalte sate de pe Jiu, și în anii următori”. Și în satul Merișor – aflat „aproape de granița cu România, era adesea amăgit de către călugării vagabunzi sau de către preoții sfințiți acolo ca să treacă la neunire” – slujea, în anul 1810, un „impostor, Popa Iuon dictus, pripășit de peste munți”. În aceeași perioadă, „comuna Coroieșteni [azi Coroiești-Vulcan n.n.] a fost mult tulburată de către funcționarii calvini și de către preoții neuniți, cari îndemnau locuitorii să treacă la neunire”, situație similară celei din satul Subcetate, unde, dată fiind apropierea „de satele neunite de pe Strei, preoții neuniți de acolo și protopopii din Hațeg au tulburat în continuu acest popor, îndemnându-l să treacă la neunire”⁵⁶.

Pe de altă parte, printr-o acțiune concertată a autorităților laice și a forurilor ecleziastice unite, multe dintre obștile „defecționate” au fost readuse însă sub ascultarea Episcopiei Blajului; astfel de „restaurări” sunt semnalate la Zdrapți (1807), Ciula Mare (1812), Vâlcelele Bune (1823), Romos (1823), Vâlcelele Rele (1827), Meria (1833), Boș (1833), Turdaș (1833), Baia de Criș (1844), Beriu (1860), Ruda-Brad (1869), Petroșani (1871), Mintia (1875) și Dobra (1898)⁵⁷. Numărul celor „reveniți” era nesemnificativ.

Conscripția făcută în anii 1829-1831, intitulată *Consignatio Statistico Topographica singulorum in Magno Principatu Transylvanicae*, singurul recensământ prepașoptist detaliat, în care sunt cuprinse și date referitoare la tipul unităților de habitat și la apartenența confesională a edificiilor cultice existente în

⁵⁶ I. Radu, *op. cit.*, p. 165 et passim.

⁵⁷ [I. Boroș], *op. cit.*, p. 350 et passim; C. Ghișa, *op. cit.*, I, p. 356, n. 133.

Transilvania, înregistrează, la rîndu-i, această dinamică. În cele 7 târguri, 384 de sate și 13 predii din actualul județ Hunedoara fuseseră înregistrate 140.244 de persoane (etnia nu se specifică), deservite liturgic de 456 de biserici: 324 ortodoxe, 97 unite, 22 reformate, 12 catolice și una evanghelic-lutherană. Cum recensarea generală a populației se afla însă în etapa sa de pionierat, acuratețea culegerii și a transmiterii informațiilor cuprinse în aceste tabele este discutabilă; sate precum Blăjeni, Buceș, Fornădie, Vața de Sus etc. figurează ca neavând lăcașuri de închinare (or acestea existau la acea dată), bisericile din Bretea Streiului, Măceu, Merișoru de Munte, Mihăiești, Rădulești, Șteia, Văləri etc. sunt recensate, în mod greși, ca unite, iar cele din Petros și Sarmizegetusa, înscrise – invers – ca ortodoxe⁵⁸.

Epoca iosefină a constituit, așadar, debutul unei etape distincte în istoria relațiilor interconfesionale românești din spațiul intracarpatic; „toleranța religioasă” mult trâmbițată s-a aplicat mai degrabă unilateral, iar „defecționările” și „revenirile” de obști parohiale și monahale de la unirea cu Biserica Romei la Ortodoxie și viceversa au constituit o permanentă a acelor ani.

58 Bogdan Crăciun, Ioan Bolovan (edit.), *Consignatio Statistico Topographica singulorum in Magno Principatu Transylvanicae*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, pp. 7-102.